

Письменський Євген Олександрович,
завідувач кафедри поліцейської діяльності
Луганського навчально-наукового інституту
імені Е.О. Дідоренка Донецького
державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ОЗНАКОЮ ДОБРОВІЛЬНОСТІ

Під добровільністю, похідні поняття від якого використовуються для характеристики окремих форм участі в діяльності незаконних органів, підрозділів, формувань, що утворені державою-агресором (ч.ч. 2, 5 та 7 ст. 111-1 КК України), розуміється така участь, що здійснюється за власною ініціативою суб'єкта колабораційної діяльності та за умови його вільного волевиявлення.

У всіх інших частинах ст. 111-1 КК України зазначення добровільності колабораційної діяльності відсутнє, у зв'язку з чим постає питання: чи визнаються передбачені в цих нормах (ч.ч. 1, 3, 4, б) дії кримінально протиправними незалежно від добровільності їх вчинення? Відповідь на це питання має бути заперечною. Незважаючи на відсутність прямої нормативної фіксації добровільності, жодні вчинені під впливом примусу («недобровільні») дії, зокрема й передбачені ст. 111-1 КК України, не можуть визнаватися кримінально протиправними. Тож не можна визнати правильним підхід, відповідно до якого окремі колаборанти нібито несуть відповідальність лише за добровільну співпрацю, а інші – за будь-яку. Зокрема, як помилкове варто розглядати твердження про те, що для вчителів норма про колабораційну діяльність є дещо іншою: добровільно чи ні, а будь-який освітянин, який викладає у школі за російськими стандартами, вважається колаборантом [1].

Ознака добровільності відповідної поведінки має виключатися, якщо вона є результатом примусу, тобто нездоланих у конкретній ситуації перешкод. Про таку ситуацію загалом ідеться, якщо рішення про участь у колабораційній діяльності ухвалювалося під впливом фізичного або психічного примусу з боку представників держави-агресора. Водночас добровільною участь буде тоді, коли особа вчинила відповідне діяння, перебуваючи під впливом своїх родичів та близьких, знайомих і друзів, які її умовили погодитися на співпрацю з державою-агресором.

О. Марін у цьому контексті слушно зауважує таке: якщо будь-яка поведінка колабораційної спрямованості вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не

могла керувати своїми вчинками, то така поведінка не буде кримінальним правопорушенням і не потягне кримінальної відповідальності. Щодо фізичного примусу, під час якого особа зберігала можливість керувати своїми вчинками (не надто інтенсивне фізичне насильство, яке зберігало перед особою вибір варіантів поведінки) або при психічному примусі (застосуванні різного роду погроз або шантажу), до уваги беруться правила «крайньої необхідності» [2].

Окремі правники пропонують щодо колабораційної діяльності розширити межі перешкод, які можуть вважатися нездоланими в ситуації, пов'язаною з окупацією. Як видається, це питання є вкрай неоднозначним, оскільки визначення таких меж, інакше ніж це встановлено на сьогодні згідно з КК України, може негативно вплинути на практику протидії колабораційної діяльності, призвести до невиправданого звуження меж кримінальної відповідальності, зловживань тощо. У перспективі певні законодавчі зміни могли б розв'язати порушену проблему. Зокрема, у проєкті Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення» (№ 7570 від 20 липня 2022 р.) пропонується врегулювати, що не вважається колабораційною діяльністю така співпраця з державою-агресором, якщо вона є «вимушеною, здійснюваною проти власних переконань та волі, при цьому особа вжила усіх можливих за конкретних умов заходів, щоби не спричинити або мінімізувати шкоду суверенітетові, територіальній цілісності і недоторканності, обороноздатності та безпеці України». Пропонований варіант не є бездоганим, оскільки з огляду на специфіку колабораційної діяльності як явища, пов'язаного з умовами окупації, встановити, чи справді особа вжила усіх можливих заходів, може бути вкрай проблематичним.

Не викликають сумнівів міркування М. Рубашенка, який запевняє, що умови окупації – це обстановка постійного реального та потенційного насильства. Населення окупованої території перебуває під повним контролем чисельної кількості озброєних злочинців. Сама ж зброя представлена важким озброєнням, складною військовою технікою тощо. Показово придушуються будь-які протести, здійснюються розправи з тими, хто не лише чинить найменші перешкоди чи відмовляється співпрацювати, але й з тими, хто ніякого стосунку до перешкод чи відмов не має. Законна влада позбавлена якого-небудь доступу та можливості допомогти. Масштаб діяльності та цілі окупанта підштовхують населення до усвідомлення того, що нові порядки і влада окупанта на цій території можуть тривати довго. Кожен, хто перебуває в умовах окупації, вчиняючи будь-яке діяння,

свідомо чи несвідомо узгоджує його з установленим окупантом порядком. Тому навіть «добровільні» вчинки населення за таких умов – передача ресурсів, організація референдумів, здійснення функцій службової особи тощо, – за суттю перестають бути добровільними. Хіба є виявом доброї волі вчинок за описаних вище умов? Очевидно, що ні. Водночас, наголошує вчений, норми кримінального законодавства про крайню необхідність, фізичний та психічний примус не розраховані на такі потенційні ризики і такий всеохоплюючий масштаб. Небезпека, яка загрожує правоохоронюваному інтересу або застосовуване насильство мають бути конкретними. Звичайно ст. 39 і ст. 40 КК України підлягають застосуванню і стосовно діянь, учинених на окупованих територіях, однак їх потенціал обмежений рамками конкретного акту насильства, не здатен урахувати загальний насильницький фон окупаційних умов [3, с. 47].

Задля вирішення проблеми добровільності колабораційної діяльності в літературі пропонують з огляду на те, що колабораційна діяльність може бути вимушеною та не заподіювати шкоду державі, норми ст. 111-1 КК України доповнити вказівкою на умисність відповідних дій чи виокремити особливий вид звільнення від відповідальності в ч. 9 ст. 111-1 КК України через їх вимушеність та відсутності шкоди, заподіяної державі [4, с. 273]. По-перше, не слід у такому разі поєднувати вимушеність колабораційної поведінки (якими б не були її межі) та відсутність заподіяної шкоди. Ці фактори не завжди збігаються. По-друге, конче потрібним є чітко та однозначно (наскільки це можливо) визначити параметри вимушеності колабораційної поведінки, що зробить застосування кримінального закону більш ефективним (саме з цього треба починати). Урешті-решт, по-третє, не зрозуміло, чому вимушеність колабораційної діяльності повинна тягти наслідком звільнення від кримінальної відповідальності, за якого констатується наявність складу кримінального правопорушення?

Так чи інакше проблема адекватних меж добровільності колабораційної діяльності, а отже, визначення ступеня її вимушеності, справді на сьогодні існує і є досить серйозною. Для подальшого її правильного розв'язання у процесі кримінально-правової кваліфікації треба продовжити відповідні фахові дослідження з тим, щоб визначити найбільш оптимальний варіант змін до КК України та / або його застосування. З позиції чинного законодавства можна висловити рекомендацію при розслідуванні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК України, звертати більше уваги на фактори, які зумовили колабораційну поведінку, зокрема щодо встановлення наявних в особи потреб у колаборації, мети і мотиву відповідної поведінки та в результаті визначення наявності

(відсутності) такого характеру дій, що суперечить переконанням особи та навіть її волі (певною мірою).

Список використаних джерел

1. Онищенко О. Окупація: як працюють, живуть і на що сподіваються вчителі / Дзеркало тижня (7 травня 2022 р.). URL: zn.ua/ukr/EDUCATION/okupatsija-jak-pratsjujut-zhivut-i-na-shcho-spodivajutsja-vchiteli.html

2. Марін О. Колабораційна діяльність: що є кримінально караним / Academia.edu. URL: <https://bit.ly/3uq95sP>.

3. Рубашенко М.А. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність: окремі проблеми. *Пам'яті професорів П.С. Матишевського та С.С. Яценка*: 1. Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу «Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України: 1992 – 2022 роки» (18 листопада 2022 року). 2. Збірка тез доповідей учасників науково-практичної конференції «Сучасне кримінальне право України: конституційний, міжнародно-правовий та порівняльно-правовий виміри» (Яценківські читання) (2 лютого 2023 року) / упоряд. А.А. Стрижевська, С.Д. Шапченко, К.П. Задоля. Київ, 2023. С. 46 – 50.

4. Топоркова М., Пономаренко С., Онищенко О. Проблемні питання законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність (стаття 111-1 КК України). *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 7(9). С. 270 – 277.

Політова Анна Сергіївна,

доцент кафедри права Маріупольського державного університету, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СЕКСУАЛЬНІ ДОМАГАННЯ У ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ

Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи у КК України 2001 р. включають такі діяння: зґвалтування (ст. 152), сексуальне насильство (ст. 153), примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154), вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155), розбещення неповнолітніх (ст. 156) та домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1).

Що ж стосується домагання дитини для сексуальних цілей, то кримінальна відповідальність передбачена за:

- пропозицію зустрічі, зроблену повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою